

Günter MÜCHLER, "Wie ein treuer Spiegel". *Die Geschichte der Cotta'schen Allgemeinen Zeitung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1998, 233. str. i Michaela BREIL, *Die Augsburger "Allgemeine Zeitung" und die Pressepolitik Bayerns. Ein Verlagsunternehmen zwischen 1815 und 1848*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1996, 309. str.

Fenomen javnosti i njegovo značenje u političkome životu zemlje suvremenici su spoznali vrlo rano pa stoga već u prvoj polovici 19. stoljeća najutjecajniiji politički čimbenici iz redova službene politike, ali i iz nevladajućih krugova u razvijenijim europskim zemljama s različitim intenzitetom nastoje utjecati na javnost i to na nekoliko načina: cenzurom, reguliranjem novinstva, represijom i promidžbom. Utjecaj novinstva na oblikovanje javnog mnijenja i odnos državne politike prema njemu već su odavna predmeti istraživačkog interesa povjesničara. Rezultati toga interesa su različiti i kreću se u rasponu od puka pretresanja tema o kojima su pojedine novine pisale i utvrđivanja autorstva pojedinih članaka, zatim istraživanja međuodnosa uredništva i cenzure, odnosno nadležnih državnih ustanova te profila lista kao rezultata toga odnosa pa do kompleksnih studija i monografija koje nastoje rasvijetliti što je moguće više različitih aspekata vezanih uz sam list, njegovo oblikovanje i njegov utjecaj u javnosti. Takvi kompleksni radovi su i ove dvije knjige o augsburškome listu *Allgemeine Zeitung*, vjerojatno jednome od najutjecajnijih njemačkih i europskih listova u 19. stoljeću.

Monografija Güntera Müchlera "Wie ein treuer Spiegel" nastala je u povodu dvjestote obljetnice početka izlaženja lista *Allgemeine Zeitung*, a svojom kvalitetom daleko nadvisuje bilo kakvo prigodničarstvo. Ona je rezultat višegodišnjeg autorova rada i nastala je na temelju opsežne literature i izvorne građe, ponajprije pisama osoba koje su sudjelovale u oblikovanju lista (urednici, izdavači, dopisnici, cenzori) te korespondencije iz austrijskih, bavarskih i pruskih diplomatskih krugova te u manjoj mjeri i pisama diplomata iz ostalih europskih zemalja. Budući da je riječ o listu koji je neprekidno izlazio punih stodeset godina, skoro je nemoguće izraditi monografiju o listu koja bi sustavno obuhvatila cijelo razdoblje njegova izlaženja, odnosno takva bi monografija trebala biti rezultat tinskoga rada i opsegom obuhvaćati nekoliko svezaka. Svjestan spomenutog problema, Günter Müchler odlučio se za jedan od mogućih drukčijih pristupa. Naime, on je istražio i opisao razdoblje rasta i procvata lista *Allgemeine Zeitung* od njegova osnutka do šezdesetih godina 19. stoljeća, kad list, prošavši zenit, počinje stagnirati te kvalitativno i utjecajno opadati. Bez pretenzija da prikaže sve pojedinosti vezane uz izlaženje i recepciju lista u tom razdoblju (riječ je o više od šest desetljeća!), autor manje-više slijedeći kronološki tijek događaja povijest i profil lista nastoji oslikati širim potezima prikazujući najvažnije događaje te njihov utjecaj na oblikovanje lista. Ti su značajni događaji oko kojih autor grupira izlaganje o novinama *Allgemeine Zeitung* i kojima je posvećeno po jedno poglavlje knjige: zabrana novina 1803. godine i preseljenje u Bavarsku, doba snažnog Napoleonovog utjecaja na njemačke države, zatim razdoblje "uništenih nadanja" nakon Napoleonovog sloma, događaji vezani uz Srpanjsku revoluciju 1830. u Parizu i pooštavanje cenzure kao njezinu posljedicu, djelovanje Heinricha Heinea kao dopisnika u listu *Allgemeine Zeitung*, funkcioniranje cenzure i uredništva, zatim prijelomna 1848. godina te ponovno rasplamsavanje njemačkog nacionalizma na prijelazu iz pedesetih u šezdesete godine 19. stoljeća.

U kraćem uvodnom poglavlju autor je iznio svoje motive za pisanje ove knjige te ukratko predstavio rezultate dosadašnjih istraživanja ove problematike.

Slijedi poglavlje "Zabrana" u kojemu autor prikazuje razvoj i realizaciju ideje o izlaženju lista koji bi "poput vjerna ogledala" ("Wie ein treuer Spiegel") trebao prikazivati duh i događaje svoga vremena, njegov program koji se može sažeti u tri riječi: "potpunost, nepristranost i istina" (Vollständigkeit, Unparteilichkeit und Wahrheit), zatim početno razdoblje njegova izlaženja (počeo je izlaziti 1. siječnja 1798. u Stuttgartu pod imenom *Neueste Weltkunde*, a 9. rujna iste godine uslijedila je promjena imena u *Allgemeine Zeitung* i pod tim je imenom list izlazio svakog dana do 1. travnja 1908.) do njegove zabrane 1803. i preseljenja u Bavarsku (prvo u Ulm, a od 1810. u Augsburg).

Poglavlje naslovljeno "U doba Francuza" posvećeno je djelovanju prvog od dvojice dugogodišnjih urednika koji su obilježili povijest lista *Allgemeine Zeitung* i uzdigli ga među vodeće europske listove onoga doba, Karla Josefa Stegmanna i njegovu snalaženju s cenzurom i pojačanim Napoleonovim pritiskom. Müchler ovdje postavlja tezu da je Napoleon prvi državnik u povijesti koji je na tisak utjecao ne samo zabranama, nego i traženjem da se tisak suzdrži od kritika i donosi hvalospjeve aktualnoj vlasti, a tu su metodu usavršile moderne diktature (str. 45.).

U poglavlju o "uništenim nadama" nakon Napoleonova sloma autor analizira pokušaje liberalnih snaga u Njemačkoj da postave na dnevni red temeljna pitanja liberalizma: ustavnost i parlamentarizam te slobodu tiska i zaoštavanje pritiska konzervativnih snaga na Bečkome kongresu 1815. i nakon njega, a taj je pritisak dosegao vrhunac donošenjem Karlsbadskih zaključaka (1819.) koji su, na Metternichov prijedlog, krajnje pooštrili cenzuru u Njemačkome Savezu.

Poglavlje o Srpanjskoj revoluciji 1830. godine bavi se utjecajem te revolucije na zemlje Njemačkog Saveza te, nakon kratkotrajnog ublažavanja državnog pritiska na novine u početku vladavine kralja Ludwiga I. od sredine dvadesetih godina prošlog stoljeća, ponovnim pooštavanjem cenzure u Bavarskoj kao neposrednoj posljedici spomenute revolucije.

U novinama *Allgemeine Zeitung* pisali su neki od tadašnjih najboljih spisatelja Njemačke poput Johanna Wolfganga von Goethea, Friedricha Schillera, Friedricha Schlegela, Wilhelma von Humboldta i dr., a cijelo poglavlje posvećeno je djelovanju pjesnika Heinricha Heinea koji je slao dopise iz Pariza. Među dopisnicima lista bili su i francuski povjesničar i političar Adolphe Thiers te mnogi vrhunski znanstvenici na različitim područjima.

U poglavlju naslovljenom "Mnoge žrtve cenzure" autor prikazuje radni dan cenzora, smjernice kojih se morao pridržavati cenzor, zatim opisuje obrazovanje i djelovanje pojedinih cenzora lista *Allgemeine Zeitung*, način provođenja različitih oblika cenzure te njihovo odražavanje na svakidašnji život cenzora i uredništva.

U poglavlju "Na razboju prosvjetiteljstva" autor oslikava vanjski izgled i karakteristike novina *Allgemeine Zeitung*, visinu naklade, radni dan urednika i drugih članova uredništva, djelovanje drugoga dugogodišnjega glavnog urednika, Gustava Kolba, novinarske koncepcije urednika i odnose u uredništvu, plaće urednika i suradnika te način tiskanja i distribucije lista.

Godina 1848. predstavljala je prekretnicu u povijesti novinstva, a tu tezu autor ističe i dajući poglavlju naslov "Prekretnica – godina 1848.". *Allgemeine Zeitung*, desetljećima pritisnut cenzurom državnih tijela i upućen na strogu samocenzuru urednika i suradnika, u prvim se danima revolucije nije baš najbolje prilagodio slobodi tiska, ali uredništvo je vrlo brzo shvatilo sve prednosti koje ona sa sobom donosi. To se odrazilo i u pisanju lista koji svoje stranice ponovno otvara raznim strujama, idejama i mišljenjima, a novine su, "još prije nego se konstituirao parlament u Frankfurtu, bile parlament zemlje. Nikada nisu s većom opravdanošću nosile počasni naslov 'glasa Njemačke'" (187.). Osim sadržajnih promjena nastupile su i promjene u fizionomiji lista u kome se povremeno javljaju uvodni članci, a po prvi put na naslovnoj stranici na prvo mjesto dolazi rubrika o Njemačkoj i odustaje se

od tradicionalnog redanja vijesti prema geografskome ključu od zapada prema istoku. Ostvarivši najvišu nakladu u travnju 1848. (10 800 prodanih primjeraka), nakon pola stoljeća neprestanog rasta, tek jedva primjetno započinje pad lista *Allgemeine Zeitung*.

Taj je pad po mišljenju autora ove knjige došao do izražaja na prijelazu iz pedesetih u šezdesete godine kad *Allgemeine Zeitung* prvi put u svojoj povijesti postaje glasilo jedne političke ideje, ali ne i stranke. Urednici u skladu sa svojom političkom orijentacijom stavljaju list u službu promidžbe velikonjemačke ideje, odnosno zalažu se za ujedinjenje njemačkih zemalja pod vodstvom Austrije. Takva orijentacija nije ih sprječavala da objavljuju i članke sa suprotnom, malonjemačkom, tendencijom. Te probleme razmatra zadnje poglavlje ove knjige.

Autor u svakome poglavlju prvo donosi osnovna obilježja vremena i političkih okolnosti, a zatim širokim potezima ocrtava pisanje lista *Allgemeine Zeitung* i odjek u javnosti tog "seizmografa duha i zbivanja vremena" (73.) često povlačeći paralele s drugim listovima onoga doba, a ponekad i sa suvremenim tiskom. (Dr. G. Mächler radio je kao urednik i dopisnik različitih dnevnih i tjednih listova, a danas je direktor programa na radiju.) Upravo ovaj široki i sveobuhvatni pogled na problematiku, kao rezultat primjene poredbene metode, predstavlja glavnu vrijednost ove knjige. Vrlo slikovito i zanimljivo izlaganje autor ne opterećuje s previše faktografskih podataka niti bilježaka na temelju čega se može zaključiti da je riječ o djelu koje nije namijenjeno samo znanstvenim krugovima, nego i široj čitalačkoj publici u koje će zasigurno naići na dobar odjek. Najveća zamjerka autoru i knjizi je nedostatak popisa literature i izvora te nepostojanje kazala imena koji bi u velikoj mjeri olakšali rad drugim istraživačima zainteresiranima za ovu temu.

Knjiga Michaelae Breil *Die Augsburger "Allgemeine Zeitung" und die Pressepolitik Bayerns* predstavlja drukčiji tip monografije o listu *Allgemeine Zeitung*. Riječ je o autoričinoj doktorskoj disertaciji, dakle o djelu koje je ponajprije namijenjeno znanstvenoj, a ne široj čitalačkoj publici, premda bi i ovoj kategoriji čitateljstva knjiga mogla biti zanimljiva. Osim po stilu pisanja i krugu čitateljstva kojem su ponajprije namijenjene, ove dvije knjige razlikuju se i po metodološkome pristupu. Naime, Michaela Breil odabrala je kraći isječak povijesti lista *Allgemeine Zeitung* (od 1815. do 1848. godine), a unutar njega i jedan specifičan aspekt, tj. međudodnos spomenutog lista i službene tiskovne politike Bavorske u tom razdoblju i detaljno ga je obradila.

U uvodnome poglavlju autorica sama napominje da je to mogla učiniti stoga što osim opsežne literature o listu *Allgemeine Zeitung* i tiskovnoj politici njemačkih država u 19. stoljeću postoji i izvanredno obilje sačuvanih izvora u Cotta-Archivu u Marburgu na temelju kojih je mogla rekonstruirati mnoge pojedinosti vezane uz list i izdavačku kuću koja ga je izdavala. Ovo se djelo temelji i na opsežnoj izvornoj građi iz drugih bavarskih arhiva, zatim arhiva drugih njemačkih pokrajina (ponajprije Pruske) te austrijskih arhiva. Velika vrijednost ove knjige jest i u tome što su na kraju pojedinačno navedeni svi izvori iz spomenutih arhiva koji donose podatke o listu *Allgemeine Zeitung*. U ovome je poglavlju autorica opširno navela i svoja istraživačka pitanja na koja je u poglavljima koja slijede sustavno odgovarala.

U drugome poglavlju jednostavnog naslova "Allgemeine Zeitung" autorica je ukratko iznijela biografske podatke i prikazala djelovanje izdavača spomenutog lista, Johanna Friedricha Cotta i njegova sina Georga von Cotta, zatim je u kratkim crtama iznijela povijest lista i biografije glavnih i odgovornih urednika te opisala radni dan u uredništvu i međusobne odnose urednika i njihovih novinarskih koncepcija. Slijedi analiza programa lista i kratki opis njegova čitateljstva (o čitateljstvu lista *Allgemeine Zeitung* postoje tek šturi podaci u sačuvanim izvorima) te djelovanja onog dijela izdavačke kuće Cotta koja je izdavala ovaj list. Zahvaljujući bogatoj sačuvanoj izvornoj građi autorica je mogla rekonstruirati kretanje naklade, osporivši pri tome vjerodostojnost i utemeljenost u izvorima podacima o nakladi lista koji su se do sada spominjali u literaturi.

U trećem poglavlju naslovljenome "Allgemeine Zeitung kao objekt državnog nadzora" autorica analizira zakone o tisku Njemačkog Saveza i Bavorske i njihovu primjenu, zatim donosi kratke biografije cenzora augsburškoga lista, opisuje njihovo školovanje, a obilje izvora omogućilo joj je da rekonstruira i radni dan cenzora te odnos s uredništvom. Poglavlje je završila analizom metoda i normi državnog pritiska na novinstvo i raznim oblicima cenzure (preventivna cenzura, naknadna cenzura, samocenzura) te efektima borbe za prikladnu cenzuru.

Četvrto poglavlje zapravo donosi odgovor na autoričino osnovno istraživačko pitanje, a to je kakav je bio odnos službene bavarske politike prema listu *Allgemeine Zeitung*. Rezultate svoga istraživanja autorica iznosi u kronološkome slijedu strukturirajući ih u četiri različite faze koje karakterizira naizmjenično ublažavanje i pooštrevanje cenzure, a navodi i međunarodne odnosno unutarnjopolitičke čimbenike koji su uvjetovali takve postupke vlasti. Budući da je Austrija bila jedno od najvažnijih tržišta za *Allgemeine Zeitung*, a i zbog snažno izraženog Metternichova nastojanja da stekne što jaču kontrolu nad listom, autorica problematiku međusobnog odnosa Austrije i lista stalno provlači kroz knjigu uspoređujući je i sukobljavajući s bavarskom službenom politikom prema istome listu. Za razliku od bavarske i austrijske politike prema listu *Allgemeine Zeitung*, pruski službeni čimbenici također su željeli utjecati na profil lista, ali su se međusobno sukobljavali oko pitanja da li u listu tiskati službene obavijesti i članke koji u izrazito pozitivnome svjetlu prikazuju vlastitu politiku, ili ne. Austrijski i bavarski vladajući krugovi nadležni za tisak redovito su posezali za ovakvim rješenjima, a u doba jačega Metternichova pritiska izdavači i urednici morali su pristati na to da dopise iz Beča za *Allgemeine Zeitung* sastavljaju dopisnici koje su odredili Metternich ili njemu bliske osobe zadužene za nadzor tiska i, štoviše, morali su ih dobro platiti. Ovo poglavlje završava kratkim prikazom uglavnom unutarnjopolitičkih događaja koji su utjecali na tiskovnu politiku Bavorske, a koji su neposredno prethodili revoluciji 1848. godine.

U zadnjem poglavlju autorica analizira utjecaj cenzure i službene tiskovne politike na visinu naklade lista *Allgemeine Zeitung*. Na temelju preciznih brojčanih podataka autorica zaključuje da unatoč čestim žalbama izdavača i urednika da pooštrena cenzura negativno utječe na nakladu, sačuvani izvorni materijal ne dopušta ovako jednoznačan odgovor na ovo pitanje.

Na kraju knjige nalazi se sažetak na njemačkome jeziku, brojni prilozi u kojima autorica donosi različit izvorni materijal koji dodatno osvjetljava njezinu temu (zakonski propisi i naredbe o cenzuri iz različitih razdoblja, korespondencija raznih osoba povezanih s listom te ugovore izdavača s poštanskim uredima koji pružaju podatke za istraživanje ekonomske podloge lista). Posebna vrijednost knjige je, kao što je već spomenuto, detaljan popis svih izvora koji se odnose na *Allgemeine Zeitung*, a čuvaju se u njemačkim i austrijskim arhivima, zatim opsežan popis literature te kazalo imena.

Trajna vrijednost ove knjige je u bogatstvu prikupljene građe na kojoj, zajedno s podacima iz literature, autorica studiozno i sistematično izlaže rezultate svoga rada donoseći doista utemeljene zaključke te upozorava na još neriješena pitanja i istovremeno postavlja nova.

Na kraju se za obje knjige može reći da svaka na svoj način predstavlja vrijedan doprinos istraživanju povijesti jednog značajnog dijela njemačkog novinstva iz 19. stoljeća, augsburškoga lista *Allgemeine Zeitung*, da se međusobno nadopunjuju te da mogu poslužiti kao poticaj i kao model za istraživanje povijesti hrvatskoga novinstva.

Vlasta Švoger